

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

УДК 330.131.7

В. К. Антошкін

ОЦІНКА РЕГІОНАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Анотація. У статті розглядаються питання оцінки регіональних процесів формування соціально-економічної безпеки. На основі аналізу розроблені висновки та пропозиції із вдосконалення регулюючих інструментів регулювання економіки регіону.

Ключові слова: регіональна економіка, соціально-економічна безпека, глобалізаційні процеси, стратегія.

Summary. The article deals with the evaluation of regional processes in the formation of socio-economic security. On the basis of the analysis developed conclusions and suggestions for improvement of the regulatory instruments of the region's economy.

Key words: regional economy, socio-economic security, globalising world or processes, strategy.

Постановка проблеми. Регіональна економіка — порівняно молода галузь наукової діяльності, у якій регіон спочатку розглядався лише як сукупність природних ресурсів, населення, окремих виробників і споживачів товарів і послуг. Уявлення про регіон як суб'єкт економічних відносин, тим більше носій економічних інтересів, з'явилося набагато пізніше. У цей час у теоріях регіонального розвитку регіон з'являється як багатофункціональна й багатоаспектна система.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Визначенню методики оцінки регіональних процесів формування соціально-економічної безпеки (СЕБ) держави присвятили свої праці вчені: Ю. А. Гаджиев [1], А. Н. Тищенко [6], В. В. Івченко [4], Т. М. Шулькіна [7].

Метою статті є дослідження та розвиток теоретичних і науково-методичних положень щодо оцінки стану організаційно-економічних механізмів забезпечення економічної безпеки регіону та розробка відповідних науково-практичних рекомендацій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідниками запропоновано чотири парадигми регіону: регіон — квазидержава, регіон — квазікорпорація, регіон — ринок, регіон — соціум [1].

Регіон як квазидержава розглядається як підсистема держави й національної економіки, причому досить відособлена, у якій владні структури зайняті в основному регулюванням економіки регіону в системі національної економіки. *Регіон як квазікорпорація* з'являється великим власником і господарюванням суб'єктом, він конкурує з іншими регіонами на всіх ринках, на його території розміщуються штаб-квартири транснаціональних корпорацій, платячи податки і впливаючи на його економічне становище. У цьому контексті розширення економічної самостійності регіону може розглядатися як необхідні рин-

кові перетворення в межах усієї країни. *Регіон як ринок* з певними границями (ареал) змушує в першу чергу звертати увагу на умови для бізнесу (підприємницький клімат), можливості одержання кредитів, на особливості окремих ринків: праці, інформації, знань, товарів і послуг.

Інший підхід демонструє уявлення про *регіон як соціум*. На перший план у цій парадигмі регіонального розвитку висувається соціальне життя: відтворення всіх його компонентів і ресурсів. Такий підхід значно ширше перших трьох, в основі яких тією чи іншою мірою лежать лише економічні відносини. Підхід до регіону як до соціуму висуває на перший план правові, політичні, освітні, демографічні, культурні та інші сторони життя. У теоріях регіонального розвитку зустрічаються й інші, найбільш пізні підходи, приміром, *регіон як підсистема інформаційного суспільства* або *глобальної економіки*.

Як свідчить навіть короткий аналіз теорій регіонального розвитку, еволюція теорії регіону рухається в напрямку підвищення ролі соціуму і факторів економічного розвитку, що цілком корелюється з концепцією нашого дослідження і підвищує роль соціуму від прийнятої раніше підсистеми в системі економічної безпеки до рівноцінної соціальної складової в системі СЕБ. Як ми вже відзначали, регіон найчастіше з'являється як багатофункціональна й багатоаспектна, складна соціально-економічна підсистема національної соціально-економічної системи. У цьому контексті він зв'язаний множинними зв'язками із зовнішнім середовищем, при цьому має не менш складне внутрішнє середовище. Стратегії розвитку регіону з'являються як стратегії розвитку його економіки і соціуму. Основними цілями стратегій стають: забезпечення конституційних прав і свобод, правова захищеність особистості й суспільства, високі стандарти життя населення, підвищення конкурентоспроможності, розвиток усіх

© В. К. Антошкін, 2015

шаблів освіти, науки, бізнесу, охорони здоров'я, культури і, нарешті, стійкий економічний ріст [6].

Для забезпечення соціальної складової безпеки можуть бути застосовані різні економічні і політичні, а іноді й військові заходи. Напроти, у забезпеченні економічної безпеки істотне значення має використання різних неекономічних заходів, у тому числі діяльність суспільних і державних інститутів, прийнятих норм, традицій і т. д. Можна також затверджувати, що необхідний рівень СЕБ території можливий тільки у випадку, коли враховуються інтереси всіх учасників процесу регіонального розвитку: бізнесу, областей, міст, районів, населення.

Виходячи із трактування терміна «соціально-економічна безпека», а також переліку погроз СЕБ регіону, можна укрупнено привести основні необхідні умови для її забезпечення:

- розширене відтворення економічної й соціальної інфраструктури (регіональна економіка);
- недопущення критичної енергетичної, продуктової, лікарської та іншої залежності від імпорту найважливіших видів сировини і продукції першої необхідності;
- забезпечення необхідного рівня обслуговування соціальних потреб населення, стандартів і гарантій; забезпечення правового захисту бізнесу і особистості.

Перелік СЕБ регіону досить великий і різноманітний, тому всі регіональні процеси, що виявляють безпосередній або опосередкований

вплив на формування СЕБ, вимагають аналізу, а необхідні заходи, що її забезпечують, — обґрунтування. При цьому найбільш важливе вживання заходів, які могли б забезпечити попередження погроз, а не усунення вже очевидних.

Дослідники відзначають два підходи, що переважають, які використовуються при розв'язанні проблеми забезпечення економічної/соціально-економічної безпеки регіону. Перший підхід підтримується прихильниками традиційного погляду на регіон як насамперед економічну одиницю. Такий підхід заснований на концепції, що заставою економічної безпеки території повинна бути власне ефективність економіки. Засобами захисту в такому випадку виступають фактори її конкурентоспроможності. Другий підхід відрізняється значно більшим спектром факторів безпеки, що приваблює: заставою безпеки повинна бути система політичних, правових, економічних, державних інститутів, різних органів і структур управління.

Відповідно до нової редакції Стратегії національної безпеки України, затвердженої 8 червня 2012 р. за № 389/2012, основні погрози безпеки для нашої країни розділені на два блоки (табл. 1).

Аналіз перерахованих погроз показує, що в зовнішній сфері основна увага розроблювачами Стратегії звернена на політичні й правові загрози, у внутрішній сфері — на економічні фактори як безпосередні погрози безпеки. Соціально-економічні, суспільно-політичні, правові,

Таблиця 1

Виклики безпеки відповідно до Стратегії національної безпеки України

За сферою виникнення	Погрози, ризики
Екзогенні	Ріст загальної нестабільності у світі
	Виклики в сировинній, енергетичній, фінансовій, інформаційній, продовольчій, екологічній сферах
	Поширення зброї масового поразення
	Криза системи міжнародної безпеки, ескалація міжнародних конфліктів за різними причинами, посилення мілітаризації
	Транснаціональна організована злочинність
	Нелегальна міграція
	Зневага принципами й нормами міжнародного права
	Міжнародний тероризм
	Нерозв'язаність низки міжнародних регіональних територіальних проблем
	Техногенні аварії, глобальні зміни клімату та ін.
Ендогенні	Консервація неефективної пострадянської суспільної системи державної влади
	Викривлення демократичних перетворень в основних сферах суспільного життя й державного управління
	Високий рівень системної корупції
	Витратна економічна модель, неефективне використання всіх видів ресурсів і коштів бюджету
	Нерозвиненість нових технологічних укладів
	Демографічна криза
	Неконкурентоспроможність і тінізація економіки і, як наслідок, посилення соціальної напруженості та ін.

Джерело: складено автором.

культурні, конфесіональні та інші значимі для суспільства фактори мало відбиті в тексті Стратегії. Як опосередкована погроза, що проявляється у соціальної сфері, названа лише можливість підвищення соціальної напруженості, однак з економічних причин і тільки у віддаленій стратегічній перспективі [5].

Основним суб'єктом безпеки, у тому числі й економічної, виступає держава, діяльність якої через різні органи й організації повинна її забезпечувати. Опис ключових завдань забезпечення безпеки становить основний текст Стратегії, хоча перелік поставлених завдань обґрунтований і насичений. Втім він носить переважно декларативний характер і не орієнтує, як і попередня редакція Стратегії національної безпеки, на практичну діяльність. Очевидно, що прийняття оновленої Стратегії національної безпеки повинне супроводжуватися низкою законодавчих і нормативних актів для її здійснення, які поки не прийняті. Характерно, що в тексті Стратегії немає згадування про зростання ролі регіонів у межах країни і необхідність розробки конкретних регіональних стратегій СЕБ із властивими кожному регіону індивідуальними завданнями. Також упускається, що неможливо ігнорувати двоїстий характер регіональних інтересів стосовно системи СЕБ. Регіон зазнає регулюючий вплив з боку держави, але існування власних регіональних інтересів транспонує його в суб'єкта економічної безпеки, чий інтереси, однак, не повинні вступати в протиріччя зі спільними інтересами країни та інших регіонів. Ці інтереси пов'язані з різноспрямованістю й нерівномірністю територіального розвитку, що спостерігається в абсолютній більшості країн.

Для оцінки ефективності прийнятих заходів В. Івченко, Т. Шулькіною [4; 7] запропонований підхід, який у самому загальному виді наведений формулою:

$$E = \frac{\sum_{i=1}^N A_i - \sum_{j=1}^m B_j}{\sum_{k=1}^f S_k}, \quad (1)$$

де E — ефективність заходів щодо забезпечення економічної безпеки (ЕБ) регіону;

A — відвернений збиток за сукупністю об'єктів ЕБ;

$I = 1, 2, \dots, n$ (n — кількість об'єктів, за якими відвернений збиток);

B_j — реалізований збиток за сукупністю об'єктів ЕБ;

$j = 1, 2, \dots, m$ (m — кількість об'єктів, за якими реалізований збиток);

S_k — витрати на здійснення заходів щодо забезпечення ЕБ регіону;

$k = 1, 2, \dots, f$ (f — кількість заходів щодо забезпечення ЕБ регіону).

Для забезпечення безперешкодного функціонування системи СЕБ регіону доцільне прийняття законів на рівні держави, що забезпечують правову основу такої діяльності. У цих законодавчих актах доцільно прописати функції й повноваження федеральних і регіональних органів влади, алгоритм фінансового та інших аспектів забезпечення діяльності регіональної системи СЕБ. Досить можливо також, що частина регіонів не зможе взяти на себе обов'язки з розробки й управління процесами забезпечення економічної безпеки своєї території у зв'язку з недостатністю ресурсів. У такому випадку забезпеченням СЕБ регіону повинні займатися центральна влада [2; 7]. У цьому зв'язку слід зазначити, що, на думку дослідників і практиків, саме відсутність управлінської концепції, згідно з умовами часу, відповідає за неспроможність ліберальної моделі повної ринкової самоорганізації й заснованого на ній державного управління економічними процесами в перехідний період. Основним недоліком регіональної організації заходів щодо забезпечення СЕБ є їхня недостатня координація, що робить очевидною необхідність удосконалення методів і систем управління. Одним із таких напрямків може служити мережеве моделювання й управління [4]. За допомогою засобів мережевого управління, основою якого є інформаційно-аналітичне забезпечення процесу, будується організаційна модель забезпечення безпеки. Необхідним елементом такої моделі вважають також інститут незалежної інституціональної експертизи, яка повинна проходити із залученням учених, фахівців-практиків, представників влади і забезпечувати дотримання всіх параметрів рівня СЕБ у випадку прийняття того або іншого державного акта або нормативу [3].

Для одержання повноцінної картини рівня СЕБ регіону, об'єктивного аналізу погроз і заходів для їхнього попередження або усунення наслідків мають бути використані методи моделювання. Причому можлива побудова як моделі рівня СЕБ, так і проблемної ситуації, прогнозу збитку, ефективності прийнятих заходів і т. д. Як вважають фахівці, пропоновані моделі повинні узагальнено описувати реальні дії з урахуванням їх різноманітності і складності. Виходячи із цілей формування програми забезпечення СЕБ регіону, увесь процес забезпечення СЕБ регіону може бути структурований у блоки, що поєднують основні заходи процесу:

I — організаційно-аналітичне забезпечення (аналіз зовнішніх і внутрішніх погроз СЕБ регіону, розробка системи показників/індикаторів та їх граничних значень);

II — методичне й інформаційне забезпечення (створення системи моніторингу: збір і обробка даних; розробка методик діагностики й моделювання рівня СЕБ регіону та ін.);

III — концептуально-програмне забезпечення (розробка комплексної програми забезпечення СЕБ регіону, необхідних заходів, концепції, стратегії, формування організаційних структур, прийняття інституціональних змін).

Алгоритм сукупного процесу забезпечення СЕБ регіону наведений на рис. 1.

Проведений аналіз показує, що в умовах трансформаційної економіки і залучення країни в глобалізаційні процеси механізм забезпечення СЕБ регіонів

не може мати повністю централізований характер, хоча, як відзначено вище, деякі процеси управління СЕБ відносяться до системи центральної влади, а інші можуть бути делеговані їй регіонами. Це пов'язано з незавершеністю процесів регіоналізації на всьому пострадянському просторі, відсутністю необхідних структур і інститутів, високим ступенем дивергенції в розвитку територій, що не дозволяє окремим регіонам самостійно сформувати механізми забезпечення власної економічної безпеки.

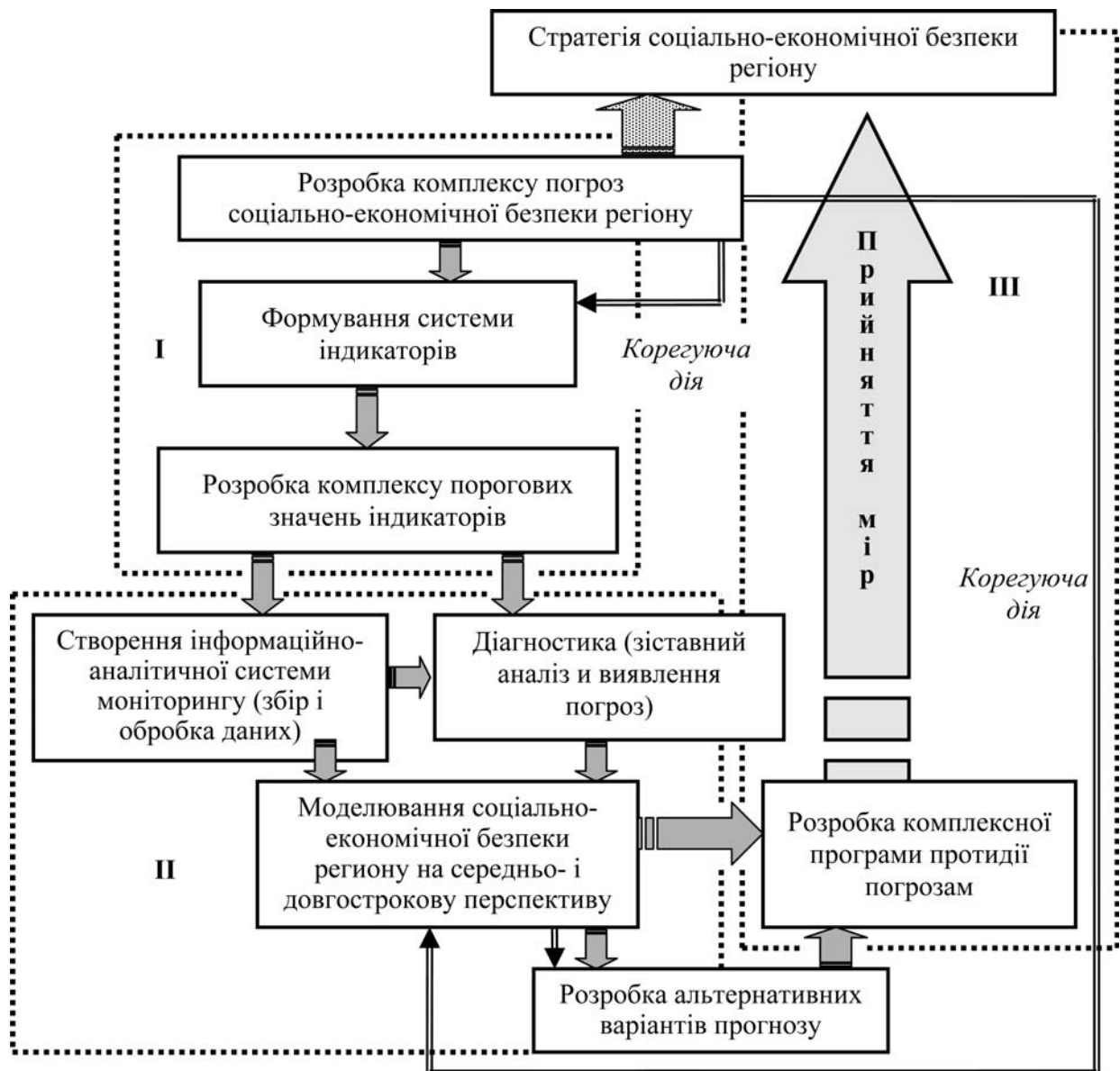

Рис. 1. Алгоритм процесу забезпечення соціально-економічної безпеки регіону (джерело: складено автором)

Класифікуючи інструментарій показників/індикаторів СЕБ, фахівці використовують певні результати діяльності господарського комплексу регіонів:

- збереження стабільності господарського комплексу;
- забезпечення функціонування економіки регіону в умовах кризи і надзвичайних ситуацій;

— стабільність соціальної ситуації в регіоні, забезпечення високих життєвих стандартів населення регіону;

— стабільність екологічної ситуації в регіоні.

Особливу важливість для створення ефективної моделі організації системи економічної безпеки в конкретних умовах поточної соціальної та економічної кризи має вивчення й класифікація потен-

ційних і реальних погроз, серед яких, як уже відзначено, особливо небезпечні внутрішні фактори технологічного, валютно-фінансового, кримінально-корупційного характеру. Можна також зробити висновок, що в Україні поки відсутня стала система наукового інструментарію, яка б дозволяла в цілому вирішувати проблеми забезпечення СЕБ регіонів.

Висновки з проведеного дослідження. Як впливає із запропонованого алгоритму забезпечення СЕБ регіону, рівнозначно важливими в ньому є блоки, що забезпечують одержання необхідної інформації, аналіз і діагностику стану соціальної та господарсько-промислової сфер регіону, управлінського блоку. При цьому дотримання відповідності управлінських дій реальному становищу регіону є умовою досягнення максимальної стабільності регіонального господарства і суспільства.

Література

1. Гаджиев Ю. А. Неоклассические и кумулятивные теории регионального экономического роста и развития [Электронный ресурс] / Ю. А. Гаджиев. — Режим доступа : <http://koetsyktsu.ru/vestnik/2008/2008-1/1/1.htm>.
2. Дамаскин О. Государственное управление экономикой — основа устойчивого развития [Электронный ресурс] / О. Дамаскин. — Режим доступа : http://www.observer.materik.ru/observer/N1-2_03/1-2_11.htm.
3. Долматов И. В. Формирование региональной системы обеспечения экономической безопасности : дис. ... канд. экон. наук / И. В. Долматов. — М., 2006. — 217 с.
4. Ивченко В. В. Сетевое моделирование организации экономической безопасности приморских регионов / В. В. Ивченко, Т. М. Шулькина, М. В. Бильчак // Вестник Балтийского федерального университета им. И. Канта. — 2011. — Вып. 9. — С. 143–146.
5. Стратегія національної безпеки України «Україна у світі, що змінюється» (в редакції Указу Президента України № 389/2012 від 8 червня 2012 року) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://intsecurity.dn.ua/stat/vestnik27-28.pdf>.
6. Тищенко А. Н. Конкурентоспособность территорий как основа региональных стратегий / А. Н. Тищенко // В кн. : «Конкурентоспособность : проблемы науки та практики» : монографія. — Х. : ФОП Либуркина Л. М. ; ВД «ІНЖЕК», 2010. — С. 132–148.
7. Шулькина Т. М. Управление процессами обеспечения экономической безопасности Калининградской области : дис. ... канд. экон. наук / Т. М. Шулькина. — Калининград, 2002. — 232 с.